

שיעור כז

מורה שאינו מוודא שהתלמידים למדו כנדרש, ומורה שאינו מלמד נכון

(בבא בתרא כא ע"א-ע"ב)

- א. ארור עושה... וארור מונע
- ב. דינו של מורה שמתרשל ולא מוודא שהתלמידים הבינו כנדרש
- ג. רמב"ם: יש להושיב מלמד "בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק"
- ד. דינו של מורה שמלמד באופן משובש ומטעה
- ה. ממורה בכיתה לחייל לוחם במלחמה

א. ארור עושה... וארור מונע

הגמרא (כא ע"א-ע"ב) דנה בשאלה איזה מלמד יש לבחור מבין שתי אפשרויות:

1. ואמר רבא: הני תרי מקרי דרדקי, חד גריס ולא דייק, וחד דייק ולא גריס.
2. מותבינן ההוא דגריס ולא דייק - שבשתא ממילא נפקא.
3. רב דימי מנהרדעא אמר: מותבינן דדייק ולא גריס - שבשתא כיון דעל על.

הדיון הוא כשיש שני מלמדים, האחד למד הרבה וכשילמד אחרים ההספק שלו יהיה גבוה, אבל הוא אינו מדייק בלימוד התנינוקות שלא ישתבשו. האחר מדייק היטב שהתנינוקות לא ישתבשו ויבינו נכון, אבל ההספק שלו נמוך. לפי רבא מקבלים את מי שבקי אף על פי שאינו מדייק, בהנחה שבמשך הזמן התנינוקות יבינו לבד מה הן הטעויות ומהו הנכון. לפי רב דימי מנהרדעא מקבלים את מי שמדייק אף על פי שאין לו הספק גבוה, משום שטעויות שמתרשות בגיל צעיר עלולות להישאר תמיד. לאחר דברי רב דימי מנהרדעא הובא בגמרא סיפור שקשור לדבריו:

”כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום” (מלכים א יא, טז).

כי אתא לקמיה דרוד, אמר ליה [רוד ליואב]: מאי טעמא עברת הכי? אמר ליה [יואב לרוד]: דכתיב ”תמחה את זכר עמלק” (דברים כה, יט). אמר ליה [רוד ליואב]: והא אנן זכר קרינן? אמר ליה [יואב לרוד]: אנא זכר אקריון. אזל שייליה לרביה, אמר ליה [יואב למלמד]: היאך אקריתן? אמר ליה [המלמד ליואב]: ’זכר’. שקל [יואב] ספסירא למיקטליה. אמר ליה [המלמד ליואב]: אמאי? אמר ליה [יואב למלמד]: דכתיב ”ארור עושה מלאכת ה’ רמיה” (ירמיהו מח, י).¹ אמר ליה [המלמד ליואב]: שבקיה לההוא גברא דליקום בארור! אמר ליה [יואב למלמד]: כתיב: ”וארור מונע חרבו מדם”! (ירמיהו שם).² איכא דאמרי: קטליה, ואיכא דאמרי: לא קטליה. ואמר רבא: מקרי ינוקא, שתלא, טבחא, ואומנא, וסופר מתא, כולן כמותרין ועומדין נינהו. כללא דמילתא כל פסידא דלא הדר מותרה ועומד הוא.

יואב דיווח לרוד שהוא הרג את הזכרים של עמלק, ככתוב: ”תמחה את זכר עמלק” (דברים כה, יט). הזכרים בלבד, ולא מחייתם הכוללת של העמלקים. לדברי יואב, כך לימדו אותו את קריאת הפסוק – ’זכר’ ולא ’זכר’.” יואב קרא למלמד ואכן הסתבר שכך הוא לימד. יואב ביקש להעניש את המלמד ולהרגו, מאחר שהוא התרשל בתפקידו ולימד את הפסוק בשיבוש, ובשל כך לא מילא יואב את המשימה כנדרש. לשאלת המלמד: מדוע העונש כה חמור? השיב יואב:

1 תוספות גיטין סח ע”א ד”ה וכתוב ”זנות ויין ותירוש”: ”אף על פי שזה הפסוק לא נכתב עדיין היו יודעין. כמו ’ארור עושה מלאכת ה’ רמיה’ בפרק לא יחפור (ב”ב כא ע”ב) גבי יואב”. היד רמ”ה (ב”ב שם) כתב: ”ואף על גב דהני קראי ירמיה אמרינהו לבתר כמה דורות מדורו של דוד ויואב, כולהו גמרא הוו גמירי להו הלכה למשה מסיני ואתא ירמיה אסמכינהו אקראי. לומר לך כמה קשה עונש הסופרים ומלמדי תינוקות וכיוצא בהן העושים מלאכת השם רמיה שהן בארור, וחייבים מיתה בידי שמים”.

2 הפסוק שמופיע בתחילת הסיפור (מלכים א יא, טז) הוא מנבואה שנאמרה לשלמה. על שלמה המלך מסופר שהוא בנה במות לכמוש אלהי מואב (שם ז). הקב”ה הענישו והעמיד מולו את הדר מלך אדום (שם יד). זהו אותו אדום שעליהם מסופר שיואב הכרית מהם כל זכר (שם טו-טז). הפסוק שהובא מספר ירמיהו ”ארור עושה מלאכת ה’ רמיה, וארור מונע חרבו מדם” (מח, י) נאמר במסגרת נבואה על חורבן מואב, שגם שם יושמדו הזכרים: ”שדד מואב ועריה עלה ומבחר בחוריו ירדו לטבח נאם המלך ה’ צבאות שמו” (ירמיהו מח, טו). שני הפסוקים בירמיהו עוסקים במואב ובהריגת הזכרים.

דכתיב: "ארור עושה מלאכת ה' רמיה".
אמר ליה: שבקיה לההוא גברא דליקום בארור! (=הנח לאותו אדם שיהיה מקולל, אך אל תהרגהו).
אמר ליה: כתיב: "וארור מונע חרבו מדם"!

המלמד ארור כי עשה מלאכתו רמייה, ונוסף על כך הוא ארור כי כתוצאה מכך יואב נמנע מלהרוג גם את הנקבות של אדום. דוד חיפש את שורש הכישלון במלחמה, והתברר שהכשל היה אצל המלמד של יואב. אמנם עברו שנים רבות מאז שהמלמד לימד בשיבוש, ובכל זאת יואב הטיל עליו את האחריות.
התוספות (שם ד"ה סך) פירשו מה הייתה מלאכת הרמייה של המלמד:

פירש רבנו חננאל דרביה אקרייה זכר כדין, והיינו רמייה דלא אשגח למידע היכי הוה קרי תלמידה, וכך נראה. אבל אין נראה לפרש שגם רבו טעה ולימדו זכר, דאם כן לאו רמייה הוא.

תוספות הציעו בשם ר"ח שתי אפשרויות ודחו אחת מהן. לדבריהם, המלמד של יואב לימד את הפסוק נכון. "מלאכת ה' רמיה" היא במובן זה שהיה עליו לוודא שכל התלמידים הבינו והפנימו את הנלמד. כך הסביר רבינו חננאל את הגמרא:

"תמחה את זכר עמלק" וקרא הוא זכר ופשע ביה רביה ולא אשגח למידע היכי קרי, ואישתאר בשבשתא דעל בליביה וקטל כל הזכרים בעמלק. ואמר ליה דויד: אמאי שבקת נקיבות? אמר ליה יואב: כדכתיב זָכַר. אמר ליה [דוד]: זָכַר הוא. שאל [יואב] לרביה, אמר ליה: זָכַר אקריתך. אמר [יואב]: אי הכי אנא אשתבשת וקריתי זָכַר. מיהו אנת פשעת דלא אשכחת הזכרים אנא קרי. כתיב "ארור עושה מלאכת ה'". רמיה בעא למיקטליה לרביה, אמר ליה רביה: שבקן למיקם בארור. אמר ליה: "ארור מונע חרבו מדם".

תוספות שללו את האפשרות שהמלמד של יואב לימד את הפסוק לא נכון, כי אז אין זו מלאכת רמייה, זו טעות.³ בפסקי תוספות (בבא בתרא, פרק ב אות פד) נוסח כך: "רמיה היא ששומע את תלמידו ואין מבחין בטעותו. אבל אם גם רבו טעה אין זה טעות".

3 כך הסבירו גם היד רמה והריטב"א (ב"ב שם), שו"ת הריב"ש סי' רפד. ראה הסברים אחרים לאופי הטעות מבחינת הלשון והניקוד: הרב יאשיהו פינטו, הרי"ף על עין יעקב, ב"ב שם; הרב יוסף מוילנא, פורת יוסף, ב"ב שם; דף על הדף ב"ב שם; הרב משולם ראטה, שו"ת קול מבשר, ב סי' מב.

כו. מורה שאינו מוודא שהתלמידים למדו כנדרש, ומורה שאינו מלמד נכון

על פי הסברו של ר"ח, המלמד לא טעה בתוכן הדברים, אלא התרשל בהעברתם לתלמידים. על פי הסבר זה, הסיפור שמוכא בגמרא אינו מסייע ישירות לרב דימי מנהרדעא במחלוקתו עם רבא, מאחר שרב דימי ורבא דיברו על מלמד שמטעה ומלמד תוכן משובש ולא נכון.⁴

מדוע החמיר כל כך יואב עם המלמד וביקש להרגו? במשנה (אבות ד, יג) מופיעה אזהרה מסוג זה לכל מלמד:

רבי יהודה אומר: הוי זהיר בתלמוד, ששגגת תלמוד עולה זדון.

משנה זו הובאה בגמרא (בבא מציעא לג ע"ב) שם פירש רש"י:

ששגגת תלמוד - אם שגית בהוראה בשגגת תלמודך, שלא ידעת טעם המשנה ונתת בה טעם אחר, ומתוך כך דמית לה דין או הוראה שבא לידך ולמדת הימנה שלא כדת, שאין הטעם כמו שהיית סבור, שאילו ידעת טעם המשנה - לא דמית לה מעשה הבא לידך. עולה זדון - ענוש אתה עליה כמזיד, שזדון הוא בידך, שלא שאלת טעם מרבך.

על מלמד לדעת היטב את הנלמד. אם אינו יודע או אינו בטוח במה שהוא עומד ללמד, עליו לשאול אחרים, ולברר לעומק. אם לא עשה כן הוא מזיד ועליו להיענש. הרב יום טוב ליפמן הלר (תוספות יום טוב, אבות שם) כתב בשם הריטב"א שיש שגורסים: "הוי זהיר בתלמיד - והכונה להזהיר שילמד לתלמיד כראוי ששגגת התלמיד בהוראתו עולה זדון רב לרב שמלמד אותו".

הרב שמואל שטראשון, הרש"ש (אבות שם), כתב שהסיפור בגמרא על המלמד של יואב משמש ראיה לדברי רבי יהודה הללו במשנה באבות, אלא שאצל המלמד של יואב העניין חמור עוד יותר. מלמד שמלמד עניין שחיי אחרים תלויים בו, ועוד יותר כשקיומו של עם ישראל תלוי בו, חייב לדעת את המוטל עליו מבחינה מקצועית. אם הוא אינו מסוגל לעמוד בכך, וכשהוא מודע לכך שאין לו הידע והמיומנויות הנדרשים, אל לו לקבל עליו את התפקיד, או להתפטר, או שעל הממונים עליו לפטרו. כך הסביר המהרש"א (חידושי אגדות בבא בתרא שם):

4 היד רמ"ה (ב"ב שם) פסק כרב דימי משלושה נימוקים: "וקי"ל כרב דימי. חדא דסלקא שמעתא כדידיה, ועוד דמסתבר טעמיה, ועוד דקא מייתנין האי עובדא דיואב לסיועי". גם הרא"ש (ב"ב ב, ח) פסק כרב דימי: "והלכתא כרב דימי, דבתראה הוא. ועוד דמייתי גמרא סיעתא למילתיה ממילתא דיואב".

יש לומר דבהא פשע, כיון דלא גמיר שפיר, לא היה לו לקבל על עצמו להיות מלמד דרדקי, ומקרי "מלאכת ה' רמיה", שהרי הוא היה יודע בעצמו דלא הוה גמיר שפיר.

הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (שאלתות דרב אחאי, שאילתא קמב ס"ק ט), הסביר שהמלמד נידון מדין "רודף":

אין רודף גדול מזה שגורם שיכשלו כלל ישראל במלחמה, והיינו טעמא דיואב שלא נזהר הרב בדבר כזה השייך למלחמת ישראל, וכל הנוגע לסדרי מלחמה בכלל פיקוח נפש הוא, דמי יודע מה ילד יום... והגיע לחיוב מיתה, שהיה גורם מכשול לכלל ישראל.

ייתכן שיואב לא היה מחמיר עם המלמד לו היה מדובר בנושא אחר. אך בנושא כה חשוב ומרכזי, התנהלות של עם ישראל בעת מלחמה, בדברים הקשורים לפיקוח נפש, יש להקפיד וללמד באופן נכון ומדויק. "דמי יודע מה ילד יום" - ייתכן שבכיתה יושבים מנהיגים עתידיים של עם ישראל, והם בוודאי צריכים ללמוד ולהפנים את המסרים החשובים הללו. שאם לא כן תהיה תקלה גדולה וייגרם מכשול לכלל ישראל. הרב יצחק אריאלי (עינים למשפט, בבא בתרא כאן) תמה על הסבר זה:

תמוה היכן מצינו שידונו רודף לאחר מעשה ובפרט בגורם רחוק כזה שלימדו בילדותו? ועל כל פנים אינו פשוט עד שלא העמידוהו על זה בסנהדרין.

נראה להסביר שאין כוונת הנצי"ב לומר שלמלמד דין "רודף" במובן ההלכתי הרגיל. אלא שאי הקפדתו ללמד כראוי ולוודא שהכול הבינו את הנלמד גרמה לתקלה גדולה כל כך, ובמובן זה יש להחשיבו כאילו הוא "רודף".⁵

ב. דינו של מורה שמתרשל ואינו מוודא שהתלמידים הבינו כנדרש

בגמרא (בבא בתרא שם) נאמר: "איכא דאמרי: קטליה, ואיכא דאמרי: לא קטליה". לא ברור אם בסופו של דבר יואב אכן העניש והרג את המלמד, או שרק הבהיר לו שהיה ראוי לו לקבל עונש מיתה. או כפי שהסביר הירמיה (שם):

לומר לך כמה קשה עונש הסופרים ומלמדי תינוקות וכיוצא בהן העושים מלאכת השם רמיה שהן בארור, וחייבים מיתה בידי שמים.

---

5 ביאור רחב של דברי הנצי"ב, ראה: הרב צבי ישראל טאו, לאמונת עתנו, ד, עמ' מט-נב.

החתם סופר (שם) פירש שלפי דברי רבנו חננאל שהובא בתוספות "צריך לומר שהיו שני עדים שהמלמד אז ידע להקרות זכר בסגול, ואיכא נמי עדים מהני יניקא חבירי יואב שקוראים זכר בקמץ שנתברר עפ"י העדים שהתירש, דאי לא הכי לא יהרג על פי עצמו ועל פי עד אחד - יואב, אלא על כרחך כנראה לעיל, ועדיין צ"ע".

גם הרב משה פיינשטיין (דברות משה, בבא בתרא פרק ב הערה כד) העיר על מקור הסמכות של יואב להרוג את המלמד:

למאן דאמר אחד קטליה יואב לרביה על שלא אשגח לידע היכי הוה קרי תלמידו, ודאי לא מובן, [א] דאין חייבין מיתה על רמאות אף שהוא במלאכת ה' [ב] ובכלל אף החייבין מיתה צריכין דוקא על פי בית דין של סנהדרין - עשרים ושלושה, במזיד והתראה. [ג] ואף בדיני מלך לא מצינו שיהיה רשות למלך להרוג בשביל זה, דהא ליכא מרידה במלכות בזה, כיון שלא עשה לכוונת מרידה שלא יהרגו הנקבות כדין התורה וכרצון המלך, דהא יואב קטן היה כשלמד אצל רבו, ולא היה שייך שיחשוב רביה שימנוהו בגדלותו שר צבא ישראל שבשביל זה הוי ליה לדקדק יותר. ואף בכי האי גוונא שלא דקדק שלא היה לטובת מרידה, פשוט שליכא כלל חיוב מיתה דמרידה. [ד] וגם מסתבר שרק מלך רשאי לצוות להרוג... על כל פנים אין שום טעם וסברה שיהיה מותר ליואב להרוג את רביה מה שלא אשגח למידע איך קרא תלמידיה אף שהוא מלאכת רמיה... וצריך עיון גדול. ומוכרחין לפרש שאין זה קטליה ממש, ולא מובן לי בעניותי איך לפרשו. ואולי גירסא מוטעת היא כאן... ויש לנו אולי למחוק ולגרוס כמו הילקוט וילקוט שמעוני פרשת כי תצא רמז תתקלח; מלכים א רמז קצון לגבי, שהרי הילקוט לקח זה מגמרא דסוגיין.

הרב פיינשטיין העיר על הכוונה להרוג את המלמד מכמה מישורים: [א] העבירה אינה מצדיקה עונש כה חמור - עונש מיתה; [ב] הסמכות להעניש עונש מיתה היא בידי סנהדרין קטנה שדנה דיני נפשות, על פי עדים ולאחר התראה; [ג] יש סמכות להעניש בדיני המלכות על מרידה, אך כאן ברור שרבו של יואב לא התכוון למרוד; [ד] הסמכות בדיני המלך היא למלך עצמו ולא לשר הצבא.

על מנת להשיב על הערותיו של הר"מ פיינשטיין, נראה להציע שדוד המלך עצמו

6 המהר"ל (חידושי אגדות, בבא בתרא כא ע"א) שאל גם כן: "וקשה דלמה יהיה חייב מיתה בשביל שלא למדו כראוי? וי"ל שדבר זה נחשב כמו מינות שלא חש לתורה והוי מין, ובדבר קל שפוקר בתורה נחשב מין גמור, כדאיתא בחלק (סנהדרין צ ע"ב). אבל עיקר פי' זה כי מלאכת הקודש ראוי שתהיה הברכה בפרט במעשה ידיו, וכאשר הוא עושה מלאכת ה' רמיה, עונשו הוא בהפך שיהיה ארור לגמרי עד שיש לו העדר גמור והוא המיתה הגמור".

הוא ששאל את המלמד: "אזל שייליה לרביה" - הלך דוד ושאל את רבו של יואב. בנוסח הילקוט שמעוני שאליו ציין הר"מ פיינשטיין כתוב: "אזל לגבי רביה". דוד המלך כיבד מאוד את הרב. דוד המלך הוא שהלך לרב, ולא קרא לרב לבוא אליו: "מצוה על המלך לכבד לומדי התורה, וכשיכנסו לפניו סנהדרין וחכמי ישראל יעמוד לפניהם ויושיבם בצדו" (רמב"ם הל' מלכים ב, ה). גם השיח בהמשך היה בין דוד לבין המלמד. דוד הוא מלך וגם ראש הסנהדרין ובסמכותו לגזור עונש מיתה מדין המלכות או מדין הסנהדרין בהוראת שעה, וכפי שהסביר הרמב"ם (הל' סנהדרין יח, ו) מכוח מה הרג יהושע את עכן שהודה מעצמו שהוא לקח מהחרם וכתוצאה מכך עם ישראל הפסיד במערכה הראשונה על העי ונהרגו שלושים ושישה אנשים, וכן מכוח מה הרג דוד את הגר העמלקי שהודה שהוא עצמו הרג את שאול: "וזה שהרג יהושע עכן ודוד לגר עמלקי בהודאת פיהם הוראת שעה היתה או דין מלכות היה". אם דוד משתמש בסמכותו כראש הסנהדרין, אזי הסמכות היא מכוח הוראת שעה, ואם דוד השתמש בכוחו כמלך אזי הסמכות היא מכוח דין המלכות.

סיפור זה מופיע גם במדרש שכל טוב (שמות פרשת בשלח פרק יז), והגרסה שם תואמת להסברנו:

"כי מחה אמחה את זכר עמלק" - לכל בני משפחתו. כשהוא אומר "את זכר לרבות בנות משפחתו. ולהכי איענש רביה דיואב דגמר ליה "תמחה את זכר עמלק", פרט לנשים, ואסריך ליה ליואב וקיימנה לה לנשי דבית עמלק, וארגיש דוד מלך ישראל במילתא וקטליה, אמר "ארור עושה מלאכת ה' רמיה", דלא גמיר ולא מסבר להו לשמעיה בדוקיא, "וארור מונע חרבו מדם", דלא קטיל לך, משום דגרמת לאקיימי דבית עמלק בנשייהו.⁷

דוד המלך הוא שדיבר עם המלמד, והמלמד נענש בידי דוד, מפני שיש קשר ערכי בין דוד המלך ליואב שר הצבא, כאמור בגמרא (סנהדרין מט ע"א):

אמר רבי אבא בר כהנא: אילמלא דוד לא עשה יואב מלחמה, ואילמלא יואב לא עסק דוד בתורה.

רש"י (שם ד"ה) כתב: "אילמלא דוד - שהיה עוסק בתורה לא עשה יואב מלחמה, אבל זכותו של דוד עומדת לו ליואב במלחמותיו של דוד".⁸ מעבר לזכויות, לימוד התורה

7 אין זה תואם את נוסח השאלות דרב אחאי גאון, שאילתא קמב, שם כתוב שיואב הוא שהרגו. אם כי ניתן לפרש שהאמור שדוד הרג הכוונה שהוא ציווה להרגו ויואב הוא שמילא את הפקודה.

8 רש"י (תהלים כ, ב) פירש ש"המזמור הזה על שם שהיה שולח את יואב ואת כל ישראל למלחמה

של דוד אמור להשפיע על ההתנהלות של כל עם ישראל לא רק על שר הצבא, ובוודאי על מלמדי התורה, ואשר על כן דוד עצמו הלך ובריר מה מלמדים את התלמידים. יואב הוא "חכם יושב ראשו של סנהדרין היה... שהיה גדול בתורה וגיבור במלחמה" (פסיקתא רבתי, פסקא יא). הוא גם שר צבא מוערך מאוד (מכות יא ע"ב). אם הוא טעה בעניין כה עקרוני וחשוב כמו מצוות מחיית עמלק, יש לבדוק לעומק איפה הכשל, מעין "ועדת חקירה" שעושים לאחר מלחמה. ההסבר לפיו דוד הוא ששוחח עם המלמד, עונה לשאלה ששאל המהרש"א (חידושי אגרות, בבא בתרא שם):

יש לדקדק, אם יואב הטעהו רבו, כל ישראל שהיו עמו במאי טעו? ועוד, וכי לא ידע אחד מישראל מעשה שאול שלא השאיר רק מיטב הצאן ונענשו?

ייתכן שדוד המלך היה אכן היה מוטרד מאוד מהשאלה הזאת, כפי ששאל המהרש"א. גם אם יואב לא הפנים את הנלמד, איך ייתכן שאף לא אחד מהלוחמים לא ידע שיש למחות את עמלק - אנשים ונשים? וכי לא שמעו ששאל נענש על כך והודח מהמלוכה מפני שלא קיים כנדרש את מצוות מחיית עמלק? כאמור לעיל דוד המלך עצמו הלך לבדוק את העניין, ואז אולי גילה שיש כשל בכל מערכת החינוך. מלמדים נכון, אך לא מפנימים את הנלמד כראוי. מדובר על תופעה כללית. ייתכן שאותו מלמד היה בעל מעמד חשוב ולכן דוד עצמו כיבדו והלך אליו, אך מאידך עונשו החמור של המלמד נועד לשמש מעין הרתעה לכולם. ייתכן עוד שדוד המלך גם היה מוטרד מפני שעל אותו עניין בדיוק הודח שאול מהמלוכה, וכעת הוא שותף באותה עבירה, ואשר על כן דוד המלך עצמו הלך לבדוק את העניין. החתם סופר (בבא בתרא שם) הוסיף על דרך הדרוש שהלימוד שלא באופן מדויק של הפסוק היה מכוון, ומטרתו הייתה למרוד במלכות בית דוד:

ובדרוש אמרתי שיש בקריאת זכר בקמץ ערעור על מלכות דוד המלך עליו השלום,⁹ שלא נתחייב שאול מיתה שהחיה עמלק ולא מאת ה' היתה מפלתו, כי אם בתחבולות דוד עם הפלשתי, שזה היה טענת שמעי בן גרא.

והוא היה עומד בירושלם ומתפלל עליהן כענין שנאמר 'טוב כי תהיה לנו מעיר לעזור' (שמואל ב יח, ג), ואמרו רבותינו: אילמלא דוד לא עשה יואב מלחמה".

9 רומז לאמור בגמרא (סנהדרין קי ע"א): "אמר רבי יוסי: כל החולק על מלכות בית דוד - ראוי להכישו נחש".

על פי הסבר זה היה מקום לחייב מיתה את אותו מלמד. אמנם המשפט: "איכא דאמרי: קטליה, ואיכא דאמרי: לא קטליה" אינו מופיע בגרסת הילקוט שמעוני כדברי הרב משה פיינשטיין. הנצי"ב (העמק שאלה, שאלות דרב אחאי, שאילתא קמב ס"ק ט) כתב שנראה לו ש"שני לשונות אלו אינם מעיקר הגמרא אלא הגאונים והראשונים נחלקו בנוסח הש"ס אי מסיים בעת המאמר וקטליה או לא קטליה, והובא שני הנוסחי בגמרא, ורבינו [רב אחאי גאון] גריס וקטליה, ובילקוט שמעוני פרשת כי תצא לא גריס כלל הני לישני". יש להעיר שאם המשפט אינו מופיע, הנטייה להבין היא שהמלמד אכן נהרג, שהרי המלמד לא השיב על הטענה האחרונה שנטענה כלפיו. העובדה שבגמרא הוצגו שתי דעות באשר להריגתו, מלמדת שיכול להיות שלא נהרג אף שלא השיב על הטענה האחרונה נגדו.

ג. רמב"ם: יש להושיב מלמד "בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק"

כאמור, ייתכן שהמלמד של יואב נענש בעונש חמור מאוד - עונש מיתה, מפני שלא הקפיד לוודא שהתלמידים הבינו את הנלמד כנדרש, ובכך התרשל בעבודתו. הרמב"ם (הל' תלמוד תורה ב, ד), וכן הטור והשולחן ערוך (יו"ד סי' רמה, יז), פסקו בעקבות סיפור זה כך:

מלמד התינוקות שהוא מניח התינוקות ויוצא, או שהוא עושה מלאכה אחרת עמהן, או שהוא מתרשל בלימודן, הרי זה בכלל "ארור עושה מלאכת ה' רמיה". לפיכך אין ראוי להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק.

הרמב"ם ציין שלושה מצבים שבהם אין המלמד נוהג כראוי עם תלמידיו, ובכל המצבים הללו הוא "ארור" כי הוא "עושה מלאכת ה' רמיה".

הרב יוסף קארו (כסף משנה שם) מציין שמהסיפור של רבו של יואב "שמעין דהוא הדין לכל הגורם לטעות התינוקות". נוסף על המלמד שמתרשל בלימודיו עם התלמיד, הוסיף הרמב"ם דוגמאות נוספות.¹⁰

הרב מנחם קרקובסקי (עבודת המלך על הרמב"ם שם) ציין מקורות לשני המצבים הנוספים שכתב הרמב"ם:

10 במדרש (אליהו רבה פרשה טז) למד מכאן גם על שכירים אחרים שעליהם לעבוד באופן מיטבי: "פועל שקיבל מלאכתו של בעל הבית, חובה עליו לעשותו כמות שהוא חפץ בו, ואם אינו עושה לו רצונו, עליו הוא אומר 'ארור עושה מלאכת ה' רמיה'".

"מלמד התינוקות שהוא מניח התינוקות ויוצא" - מקורו מהגמרא (בבא בתרא ח ע"ב) על רב שפגש את רב שמואל בר שילת שהיה איש חינוך (כפי שנזכר גם בסוגייתנו). רב שמואל בר שילת עבד בגינתו, ורב שאלו: "שבקית להימנותך?". רש"י פירש: "שהיית רגיל ללמדם באמונה וללמד ולישב על גבם תמיד". מכאן שאסור לעזוב התלמידים בעת שלומדים.¹¹

"או שהוא עושה מלאכה אחרת עמהן" - מקורו מהירושלמי (דמאי ז, ג): "תני לא יחרוש אדם בפרתו בלילה וישכירנה ביום. לא יעשה בתוך שלו בלילה וישכיר עצמו ביום. לא ירעיב עצמו ולא יסגף עצמו מפני שהוא ממעט במלאכתו של הקדוש ברוך הוא". מסופר שם שרבי יוחנן הלך למקום אחד ומצא את מלמד התינוקות עייף. לתמיהתו ענו שהמלמד צדיק וחסיד ושרוי בתענית, והם היו גאים במלמד שלהם. ר' יוחנן אמר למלמד: אסור לך לצום! ומה אם מלאכתו של בשר ודם כשנשכר לעבודה של חולין, אסור לבא עייף וחלש, מלאכתו של הקדוש ברוך הוא שנשכר ללמד תורה לא כל שכן.¹² הרמב"ם כתב שצריך למנות מלמד בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק, אך הוא לא כתב כאן מה יש לעשות עם אותו מלמד שהתירשלו, מלבד העובדה שהוא "ארור". נראה שהרמב"ם הבין שהמלמד של יואב לא נענש, אך הוא בגדר "ארור", וממקרה זה למד גם על מלמדים אחרים שהתירשלו בעבודתם. אם בכל זאת נענש המלמד של יואב עונש חמור כל כך - עונש מיתה, הרי זה מקרה חריג ויוצא דופן שאינו מלמד על הכלל, וזאת בשל הפגיעה החמורה בהתנהלות המלחמה של יואב.

הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, יו"ד סי' רמה, טז) פסק גם כן כדברי הרמב"ם והשולחן ערוך והוסיף עוד: "ואם נוטל שכר לימוד הרי הוא גם גזלן". למלמד כזה אין לשלם שכר, ואם נוטל שכר הרי הוא גזלן.

הרמב"ם גם כתב מה הן הפעולות החיוביות הנדרשות ממלמד: "בעל יראה, מהיר לקרות, ולדקדק". נראה ששלוש הדרישות הללו, מקבילות לחסרונות שצוינו לעיל:

- "בעל יראה" - עושה מלאכתו נאמנה וביושר ואינו "מניח את התינוקות ויוצא".
- "מהיר לקרות" - מנצל את כל הזמן שהוא צריך ללמד, ואינו "עושה מלאכה אחרת עמהן", ובאופן זה יספיק את כל מה שנצרך ללמד.

11 רבינו גרשום גרס והסביר: "שבקת לאומנותך" - שהיה מלמד תינוקות, כלומר אם היית מלמד עדיין לא היית מבטל לעמוד בגינה. 'דעתי עלייהו' - על התינוקות שלא הסחתי דעתי מהם שלא לזרום ממקום זה שאני עומד". עבודת החינוך היא אומנות.

12 הלכה זו נפסקה בטור ובשו"ע יורה דעה, סי' רמה, יז. ראה בספרי: "שביתת רעב כאמצעי להשגת הישגים", שבות יהודה וישראל, עמ' 474-497, שם עסקתי בגמרא זו כמקור לכך שלמלמד אסור לשבות רעב.

- "ולדקדק" - מלמד באופן מדויק, ומוודא שהתלמידים קלטו והבינו, והוא אינו "מתרשל בתלמודו".

הרב יוסף קאפח ביאר אחרת. לפיו, דברי הרמב"ם "מהיר לקרות" כוונתם לבקי במקרא, וכמו שכתב הרמב"ם בהמשך (שם הל' ו): "מוליכין את הקטן ממלמד למלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק". הדברים מבוססים על האמור בגמרא במחלוקת רבא ורב דימי: "גריס ו"דייק". גריס - מהיר לקרות דהיינו בקי, דייק - שם לב איך התלמידים קוראים, וכדי שלא יקרה מה שקרה המעשה עם יואב:

כי ההבדל בין זיין צרויה, לבין שווייה קל הוא, ובקל אפשר לטעות ביניהם. ולא כמו שכתב הב"ח אנן זכר אקרוין - בשני קמציין. חדא, שהיא סמוכה ואי אפשר לקרוא בשני קמציין. ועוד, שהבדל גדול בין קריאת קמץ לצירי ולא היה רבו של יואב מתעלם מכך. ורבנו פסק דלכתחילה בעינן תרווייהו: גריס, ודייק. ולקמן בהלכה ו, שם פסק הרמב"ם: "מוליכין את הקטן ממלמד למלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק", פירש הכסף משנה: מהיר - "שמלמד הרבה", והוא פירוש תמוה, דלפי זה איך יפרש בהלכה ו "מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק", היאך יהיה מהיר בדקדוק, כלום אפשר לדקדק כמות מרובה.¹³ והיה נראה לי ברור דכוונת רבנו במילת "מהיר" - בקי ומומחה, והשני אינו בקי ומומחה כמוהו אך עוקב אחרי קריאת תלמידיו. וכך תרגם רס"ג (תהילים מה, ב): "לשוני עט סופר מהיר" - "מאהר", שהוראתה בקי מומחה ויודע, וכך תרגם רבנו בפירוש המשנה (יומא ה, ג) בקי - "מאהר".

לפי הרב קאפח התכונות הנדרשות ממלמד הן: "מהיר לקרות" - בקיאות ומומחיות בקריאה, ו"מהיר לדקדק" - לשים לב שהתלמידים קוראים נכון ומפנימים את הנלמד.

ד. דינו של מורה שמלמד באופן משובש ומטעה

בהמשך הגמרא (כא ע"ב), לאחר המעשה עם רבו של יואב, מופיעה אמירה נוספת של רבא:

¹³ הרב קאפח חזר שוב על הערתו בהל' תלמוד תורה ב, ו הע' כב. שם ציין שלא רק הכסף משנה פירש כך אלא גם הטור הבין שמהיר הכוונה שקורא הרבה, "והיה נראה לי שאין זו כוונת רבנו [הרמב"ם] ולא פירושו, וכפי שהעירותי לעיל הל' ד. כי יש הבקי במקרא וכולו שגור בפיו מתוך גרסא ושגרה, אך אינו בקי בדקדוק ואינו יודע על מה אדני מילה זו הטבעו, ולפיכך עשוי הוא לא לשיב לב למה שהתלמידים משננים, ואינו עשוי לקלוט בשמיעתו שאינה אמונה על דקדוק בין זכר - זכר".

כו. מורה שאינו מוודא שהתלמידים למדו כנדרש, ומורה שאינו מלמד נכון

ואמר רבא: מקרי ינוקא, שתלא, טבחא, ואומנא, וסופר מתא - כולן כמותרין ועומדין נינהו. כללא דמילתא: כל פסידא דלא הדר - מותרה ועומד הוא.

רש"י (שם) הסביר:

שתלא - נוטע כרמו למחצה. אומנא - מקיז דם. סופר מתא - לבלר. כמותרין ועומדין דמו - שלא יקלקלו ואם קלקלו מסלק להו בלא אתרייתא אע"פ שלא התרו בו קודם לכן.

דברי רבא הללו הובאו גם בגמרא (בבא מציעא קט ע"א), שם הסביר רש"י מדוע לימוד שלני של המלמד הוא "פסידא דלא הדר": "מקרי דרדקי פסידא דלא הדר הוא, דשבשתא כיון דעל, על".

תוספות (בבא בתרא כא ע"ב ד"ה ומקרי) הביאו את דברי רש"י הללו והקשו:

וקשה לר"י דהא רבא גופיה אית ליה לעיל דשבשתא ממילא נפקא? ואומר ר"י דהוה פסידא דלא הדר דאותה שעה שמלמד להם טעות הם מתבטלים, ואותה שעה אין יכולין להחזיר לעולם.

ר"י ציין בקושיה לדברי רבא שאמר "שבשתא כיון דעל, על" בהקשר למחלוקתו עם רב דימי מנהרדעא, איזה מלמד עדיף לבחור - בקי או דקדקן. באופן דומה כתבו גם התוספות (בבא מציעא שם) ד"ה וסופר:

להכי קרי ליה הכא פסידא דלא הדר, לפי שבאותה שעה שלימדו שיבושים, נתבטל לו לימוד של אמת.

לפי רש"י החשש הוא שהם יקלטו את השיבוש והטעות של המלמד, ולפי תוספות אם המלמד לימד משהו בטעות, אזי מתברר שבאותו הזמן שהוא היה צריך ללמד דבר נכון הוא לא לימד, ואת זה לא ניתן להשיב. על תוספות יש לשאול, שאם הבעיה היא הזמן שבו לא לימד אותם תוכן נכון, ניתן להשלימו וזה פסידא דהדר.

בנוגע לשאלת תוספות על רש"י, נראה לתרץ שאין סתירה בין הדברים. המחלוקת בין רבא לרב דימי עסקה בסדרי עדיפויות בין שני מלמדים שלכל אחד מהם חיסרון משמעותי. האחד בקי אך לא מדייק, והאחר מדייק אך לא בקי, ויש צורך לבחור אחד מהם. כך הציגו את הדילמה הטור והשולחן ערוך (יו"ד סי' רמה, יט):

ואם יש כאן שנים, האחד קורא הרבה ואינו מדקדק עמהם להבינם על נכון, והאחד אינו קורא כל כך, אלא שמדקדק עמהם להבינם, לוקחין אותו שמדקדק יותר.

הרב שלמה זלמן מלאדי, האדמו"ר הזקן (שולחן ערוך הרב, יורה דעה, הלכות תלמוד תורה פרק א), הרחיב אף יותר במה בא לידי ביטוי הדקדוק:

אם יש כאן שני מלמדים האחד מדקדק הרבה שיקראו בלי טעות ושיבוש, או לדקדק להבינם על נכון פירוש המילות בזמנינו שלומדים המקרא עם פירוש המלות, אבל אינו קורא הרבה מפני שמתרשל קצת, והשני קורא הרבה אלא שאינו מדקדק כל כך, מושיבין אותו שמדקדק יותר.

הנימוקים בגמרא התמקדו בשאלה עד כמה לימוד תוכן שגוי ומשובש משמעותי ויכול להשפיע גם על ההבנה בעתיד. ברור הוא שגם רבא וגם רב דימי מסכימים שעל המלמד להיות גם בקי וגם דייקן. רבא הורה לגרוס הרבה, כאמור בגמרא (עבודה זרה יט ע"א): "ואמר רבא: לעולם ליגריס איניש, ואף על גב דמשכח, ואף על גב דלא ידע מאי קאמר", והוא גם העיר על לימוד מדויק,¹⁴ ולפי דעה אחת בגמרא (פסחים ק"ב ע"א) בנימוק שמופיע בסוגייתנו בשמו של רב דימי מנהרדעא: "שבשתא כיון דעל על", הוא נימק את הוראתו של רבי עקיבא לר' שמעון בר יוחאי בשבתו בבית האסורים, שאמר ללמד את הבן בראשית דרכו בספר חדש ומוגה:

וכשאתה מלמד את בנך למדהו בספר מוגה. מאי היא? אמר רבא ואיתמא רב משרשיא: בחדתא, שבשתא כיון דעל, על.

אך כשאין ברירה ויש לבחור אחד מבין שניים, אז הציע רבא לבחור את הבקי, הגם שאינו מדייק. אבל כשיש ברירה ויימצא מישהו אחר, והמלמד ממשיך לא לדייק, אזי אפשר לפטרו מיידית.¹⁵

הרמב"ן (בבא מציעא קט ע"א) תירץ את השאלה על רש"י:

ויש לפרשה לדברי רש"י ז"ל דהיא שבשתא דהתם כגון דגמיר, אלא דלא דייק בינוקא אי משתבשי אי לא. דנפקא ממילא - דשמע מחבריה או מרביה כי הדר פסוקא, או מגנפשיה נמי ידע. אבל מאן דלא גמיר ומקרי להו בטעותא כיון דעל על הואיל ומרביה שמיע ליה בינקותיה.

יש להבחין בין שני סוגי מורים. מורה שהוא "גמיר" - בקי, אך הוא לא בדק אם

14 ברכות טו ע"ב: "תני רב עובדיה קמיה דרבא: 'ולמדתם' (דברים יא, יט) שיהא למודך תם. שיתן ריוח בין הדבקים. עני רבא בתריה: כגון 'על לבכך', 'על לבככם', 'בכל לבכך', 'בכל לבככם', 'עשב בשדך', 'ואבדתם מהרה', 'הכנף פתיל', 'אתכם מארץ'."

15 כך הסביר הרב יצחק אריאלי, עינים למשפט, בבא בתרא כא ע"ב ד"ה אנן זכר.

כו. מורה שאינו מוודא שהתלמידים למדו כנדרש, ומורה שאינו מלמד נכון

התלמידים למדו היטב, יש סיכוי טוב שהדבר יתוקן. ייתכן שישמע מחבר, או כשהמורה יחזור על הנלמד, או שיגלה זאת לבד. מה שמדובר הוא במורה שגם לא "גמיר" - איננו בקי ואיננו מקצועי שמלמד בטעות, ואז גם קטן הסיכוי שהדבר יתוקן. הרמב"ם (הל' שכירות י, ז) פסק אף הוא את דינו של רבא:

מלמד תינוקות שפשע בתינוקות ולא למד, או למד בטעות, וכל כיוצא באלו האומנים, שאי אפשר שיחזירו ההפסד שהפסידו, מסלקין אותן בלא התראה, שהן כמותרין ועומדין עד שישתדלו במלאכתן, הואיל והעמידו אותן הצבור עליהם.

הרמב"ם הסביר שמדובר על מלמד שפשע בכך שהוא כלל לא לימד, או שלימד תוכן מוטעה.

הרב יוסף קאפח (רמב"ם הל' תלמוד תורה ב, ד) הסביר שעל פניו המקור לדברי הרמב"ם הוא הגמרא (בבא מציעא קט ע"א) שצוינה לעיל. אך העיר שהמילה "פשע" אינה מופיעה שם. לדבריו המקור למילה זו ברמב"ם הוא מהמסופר בגמרא (גיטין לו ע"א; מכות טז ע"ב; בכורות מו ע"א): "ההוא מקרי דרדקי דאדריה רב אחא על דעת רבים, דהוה פשע בינוקי". הרמב"ם פירש שהוא התבטל ולא לימד אותם אם כי את מה שהוא לימד, לימד בדקדוק. לדברי הרב קאפח, הרמב"ם פירש את הגמרא שם בשונה מרש"י שפירש שהמלמד "פשע בינוקי - חובטן יותר מדאי". כך גם פירש הריטב"א (מכות טז ע"ב):

דהוי פשע בינוקי. פירש רש"י ז"ל שהיה מכה אותם יותר מדאי. ולא אתי לישנא שפיר לפירוש הזה, דלא מיקרי פשיעה אלא מילי דאתי ממילא. והנכון דהוה פשע שלא היה קובע יפה בלימודיהם והיו מתבטלים או שלא היה מדקדק לתקן טעותיהם.

הרמב"ם הוסיף והסביר מדוע ניתן לפטרם מייד. המלמדים פועלים ברשות הציבור ולמענו, ומכיוון שלא ניתן לתקן ולהשיב את הקלקול שעשו, ניתן לפטרם מיידית. כאמור לעיל, הלכה זו של רבא באשר לפיטוריו המידיים של מלמד שאינו מדייק בתוכן הלימוד, איננה קשורה ישירות לסיפור על רבו של יואב. לפי ר"ח (שם) המלמד לימד נכון ומדויק, הבעיה הייתה שהוא לא וידא שהתלמידים הבינו כראוי וכנדרש את התוכן הנלמד.¹⁶

16 זאת בשונה מדברי הרב יצחק אריאלי, עינים למשפט (לעיל הערה 15). לדבריו הרמב"ם כתב על מלמד שלימד בטעות "וטעותו של רביה דיואב היינו שהוא עצמו לא ידע ואין לך רמיה גדולה מזו

גם הרב יוסף קארו (שו"ע חו"מ סי' שו, ח) פסק כרמב"ם, והרמ"א הוסיף עוד פרטים בשם כמה ראשונים:

ומלמד תינוקות שפשע בתינוקות ולא למד, הג"ה: (אפילו רק יום או יומים) (מרדכי שם), או למד בטעות, וכל כיוצא כאלו, והאומנים שאי אפשר שיחזרו ההפסד שהפסידו, מסלקין אותם בלא התראה, שהם כמותרים ועומדים, עד שישתדלו במלאכתם, הואיל והעמידו אותם הצבור עליהם. הגה: וי"א דאף על פי שאין צריכין התראה, מכל מקום בעינן חזקה, דעד שיהיו מוחזקין או שיתרו בהן לא מסלקינן להו (המגיד פ"י דשכירות ונ"י פרק המקבל).

הרמ"א הוסיף שאין מדובר על טעות בודדת, אלא שאותו מלמד מוחזק כמי שמלמד באופן מוטעה ומשובש.

הרב יעקב עמדין (שו"ת שאילת יעבץ חלק ב סי' לח) הסביר מדוע ניתן לפטר מורה כזה מיד ואף את אופן הפיטורין:

והוא מקרי דרדקי דפשע בינוקא ולימדו דרכי בטלה, אפילו הוציאו הבעה"ב בכח ויד חזקה ואפילו הוי אנש דעלמא שפיר עבד, דמקרי דרדקי מותרה ועומד הוא ופסידא דלא הדר הוא גביה דינוקא. ובמקום פסידא עביד אנש דינא לנפשיה. ורשאי אף להכותו ולהוציאו... ואין צריך לומר כשיצא מעצמו כענין שאמרת, שאין לו מקום לתבוע עוד שכירות להבא, ואיהו דאפסיד אנפשיה.

במקום שיש הפסד מותר לאדם לעשות דין לנפשו. דבריו מבוססים על הגמרא (בבא קמא כז ע"ב) בסוגיית "עביד או לא עביד איניש דינא לנפשיה", שם נאמר: "היכא דאיכא פסידא, כולי עלמא לא פליגי דעביד איניש דינא לנפשיה". במקרה כזה, המלמד גם אינו רשאי לתבוע תביעות שכר מכאן ולהבא, כי הוא זה שפגע בעצמו.¹⁷ כך גם הורה הרב יוסף חיים (בן איש חי, פרשת כי תצא, שנה ב אות כג):

אם אדם רואה שאין המלמד מתנהג כשורה ולימודו מקולקל, יקח בנו מידו ויניחנו אצל מלמד אחר. ולא יהיה לו רחמנות על המלמד בשביל פרנסתו, כי בזה הוא מתאכזר על בנו וחוטא לאלוקים.

שאינו יודע ומקבל ללמד תלמידים, ודלא כפירוש הר"ח בתוס' ". אחר כך כתב שיתכן שלפי הרמב"ם מסלקים המלמד כשטעה וכשהתירשלא ולא דק בהם וילמדו בטעות. לדברינו אלו שתי הלכות שונות.

17 ראה בענין זה: פסקי דין ירושלים, דיני ממונות ובירורי יחסין ח עמ' רעד.

כו. מורה שאינו מוודא שהתלמידים למדו כנדרש, ומורה שאינו מלמד נכון

אין מדובר על מעידה מקרית, אלא התנהלות לא נכונה של המלמד שהתנהגותו איננה כשורה ו"ולימודו מקולקל". אין לרחם על המלמד ועל כך שיאבד פרנסתו, כי טובת התלמיד קודמת.

הרב אברהם ישעיהו קרליץ (חזון איש, בבא קמא סי' כג ס"ק ב) הסביר עוד מדוע ניתן לפטר באופן מיידי:

מקרי דרדקי מותרין ועומדין... מנהג בהם שמקבלים אותם לעולם, ואז כיון שהתחילו במלאכה או בשאר קנין, אי אפשר לסלקן, אלא אם כן מוצאים במקום אחר בלי הפסד. ובזה אמרינן כשקלקלו אבדו זכותן, דעל מנת כן לא שיעבד בעל הבית נפשיה. עוד יש לומר דזהו מצוה על פרנסי הציבור לסלקן לטובת הציבור, ולמנות את ההגון והישר. והיינו דקאמר בבבא בתרא כא. "ואיכא אחרינא דגריס", והיינו אזהרה לפרנסי הציבור, וכן יחיד יכול לכוף את הציבור לסלקו.

כל מלמד שמתחיל לעבוד אי אפשר לפטרו סתם, וכמו כל עובד אחר. אך אם הוא קלקל ולא עבד כפי שמצופה ממנו וכנדרש, אז ניתן לפטרו, משום שלא לשם כך הוא מונה. האחריות על כך מוטלת על מנהיגי הציבור, עליהם מוטל לבחור ולמנות את הטובים ביותר – ההגון והישר.

מההלכות שברמב"ם ובשולחן ערוך נראה שהם הפרידו בין שני הדיונים בגמרא. מורה שמלמד באופן מוטעה ומשובש, והוא מוחזק בזה ואינו משתפר, ניתן לפטרו מיידית. מורה שלימד נכון ומדויק, אך לא וידא שהתלמידים הבינו וקלטו נכון, הוא ארור, אך אין זו עילה לפיטורין.

על הפן החיובי, עבודתו הראויה והמיטבית של המלמד, כתב רבנו גרשום (שו"ת, סימן עב):

צריכין להיות נאמנים מלמדי תינוקות וסופרים לעשות מלאכתן באמונה וצדיקים במעשיהם. ומי שמלאכתו באמונה זוכה הוא להיות בישיבה של מעלה ואינו מט לעולם, שכן אמר דוד ברוח הקדש "ה' מי יגור באהלך ומי ישכון בהר קדשך הולך תמים ופועל צדק" (תהילים טו, א-ב). וכתוב: "עושה אלה לא ימוט לעולם" (שם ה). וכל שכן מלאכת מלמדי תינוקות שהיא מלאכת שמים שצריכים להזהר במלאכתם, ואם עושין כן עליהם הכתוב אומר "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד" (דניאל יב, ג).

רבנו גרשום ציין בדבריו את הפסוק "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד", שעליו דרשה הגמרא (בבא בתרא ח ע"ב): "אלו מלמדי תינוקות".

ה. ממורה בכיתה לחייל לוחם במלחמה

כאמור לעיל, בעקבות הכשל של המלמד בדרך ההוראה של הפסוקים העוסקים במצוות מחיית עמלק אם כי לא בתוכן עצמו, התלמיד הצעיר יואב בן צרויה שהתמנה לאחר שנים רבות לשר הצבא, לא קיים את הצו כנדרש. המלמד הוגדר כמי שעשה מלאכתו רמייה.

הרמב"ם (הל' מלכים ז) עסק בכל הפרטים הקשורים לשחרורם של לוחמים או הפנייתם לתפקידי עורף. בסוף הפרק (שם טו) כתב הרמב"ם הלכה הקשורה למצע הרוחני שעל בסיסו אמורים לצאת לקרב - קצינים וחיילים. הוא הזכיר את הפסוקים שהופיעו בשיח שבין דוד לרכו של יואב:

ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה:

[א] ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה,

[ב] וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד,

[ג] ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה.

[ד] וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה, שנאמר: "אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם" (דברים כ, ג), ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלויין בצוארו.

[ה] ואם לא נצח ולא עשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו, הרי זה כמי ששפך דמי הכל, שנאמר: "ולא ימס את לבב אחיו כלבבו" (דברים כ, ח), והרי מפורש בקבלה: "ארור עושה מלאכת ה' רמיה, וארור מונע חרבנו מדם" (ירמיהו מח, י).

[ו] וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד, מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה.

[ז] ויבנה לו בית נכון בישראל ויזכה לו ולבניו עד עולם ויזכה לחיי העולם הבא, שנאמר: "כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן כי מלחמות ה' אדוני נלחם ורעה לא תמצא בך מימך... והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלקיך" (שמואל א כה, כח-ט).

הרב דוד בן זמרא, הרדב"ז (שם), כתב על דברי הרמב"ם הללו:

קצתו במדרש וקצתו מדברי רבינו מן הכתובים.¹⁸

הפסוקים מירמיהו המובאים כאן הם הפסוקים שנזכרו בגמרא בנוגע למי שהתירשל בתפקידו מבחינה מקצועית, וגרם לכישלון צבאי. הדברים שאמר דוד לרבו של יואב בדבר שותפותו בכישלון הצבאי, אף שעברו שנים רבות מאז שהוא לימד, באו לאחר מעשה. הרמב"ם הזכיר את הפסוקים הללו על מנת להנחות את הלוחם לפני יציאה למלחמה - לעשות את עבודתו נאמנה ושלא לעשות מלאכת רמייה, ושלא להימנע מלהרוג אם יש צורך בכך.

האחריות למען עם ישראל היא גדולה, והדברים הללו הם תיאור המבנה הנכון והרצוי של דרך התנהלות המנהיגות השלטונית והצבאית - שמחשבותיהם ומעשיהם הם לשם שמים בלבד, לטובת עם ישראל ויעדיו, ללא כל פנייה ונטייה אחרת, ביושר ובצדק, ובצורה המקצועית והטובה ביותר. כמוהם ינהגו ויעשו גם מקבלי הפקודות, הלוחמים בשטח, המיישמים את המטרות הללו.

התודעה הנפשית האמונית של היוצאים לקרב היא שהמלחמה איננה לשם כוחנות או למען השגת הישגים אישיים. היא נועדה לבער את הרשע והאכזריות מהארץ, ולחזק את ישיבת ישראל בארץ. הרמב"ם סיים את ההלכה בציטוט מדברי אביגיל האומרת לדוד: "כי מלחמות ה' אדוני נלחם".¹⁹ מלחמה היא למען הכלל, למען הציבור, ולא לצורך פרטי אישי, ומשם למד הרמב"ם (הל' מלכים ד, י) את מגמת המלכות בעת מלחמה: "להלחם מלחמות ה', שאין ממליכין מלך תחלה אלא לעשות משפט ומלחמות, שנאמר 'ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו'". הרמב"ם (שם יא, ד) הגדיר כך גם את אחד מייעודיו של מלך המשיח: "ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו, כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות ה', הרי זה בחזקת שהוא משיח".²⁰

18 דברים דומים לדברי הרדב"ז כתב המגדל עוז שם. לא נעסוק בכל מקורותיו של הרמב"ם להלכה זו, נצביע בקצרה על מקורותיו במה שקשור לקשרי הלוחם עם משפחתו ולחובתו להילחם בכל ליבו.

19 הביטוי "מלחמת ה'" מופיע במקרא כמה פעמים: שמות יז, טז; במדבר כא, יד; במדבר לב, כט, ועוד.

20 עיין בספרי: שבות יהודה וישראל, עמ' 281-285, 321-327, שם עסקתי בעיון ובהרחבה בדברי הרמב"ם הללו.

סיכום

על מלמד/מורה ללמד את תלמידיו באופן נכון ומדויק, ולוודא שהתלמידים אכן הבינו כראוי וכנדרש את מה שהם לומדים, וגם להספיק כמה שיותר מבחינת ההיקף. מלאכת ההוראה היא מלאכת שמים ועליו לעשות מלאכתו נאמנה. האחריות גדולה מאוד, ואי אפשר לדעת מראש את ההשלכות של מלאכת ההוראה, אם חס ושלום יתברר שהתלמידים לא קלטו נכון ולא הפנימו את המסרים.

גם למנהיגות השלטונית יש אחריות לוודא שהמורים והמלמדים עושים את עבודתם כראוי וכנדרש. שורשיהם של כישלונות בשדה הקרב יכולים להימצא במערכת החינוך, בעת שהלוחמים היו צעירים ואף ילדים, וכפי שהופיע בסיפור שהיה עם רבו של יואב. תקלה חמורה נגרמה בשל התרשלות של מורה שאמנם לימד נכון את הכתוב, אך לא בדק שהתלמידים הבינו נכון את הנלמד.